

VASILE VOICULESCU – FROM HESYCHASM TO THE GREAT RELIGIOUS POETRY

Doina POLOGEA

”Petru Maior” University of Târgu-Mureș

Abstract: Vasile Voiculescu’s religious poetry can be divided into two stages. The thin red line that separates them is marked by the poet’s participation at The “Rugul Aprins” Movement, during the course of which he appropriates the hesychastic practice. One may remark significant differences between the poems published before 1948 and those that followed his partaking at The Rugul Aprins. There ensues a qualitative leap, a substantial enrichment of his poetry, raised to the highest steps of spiritual experience.

Keywords: poetry, hesychasm, prayer, experience, communism.

„Expresia cea mai înaltă și pură a credinței și sentimentului religios din întreaga literatură română se află în opera marelui poet Vasile Voiculescu”¹ scria Bartolomeu Valeriu Anania în volumul „Din spumele mării”, în capitolul „Poezia religioasă modernă. Mari poeți de inspirație creștină.” Bartolomeu Valeriu Anania trece un fir roșu, despărțitor printre poeziile religioase ale poetului, separându-le pe cele publicate până în anii 1944 de cele aflate sub flama “rugului aprins”, identificând modalități de expresie diferită ale sentimentului religios, pe măsură ce poetul își crește aripile suișului lăuntric, ridicându-se la alte trepte, în efortul de unire a omului cu Dumnezeu.

Se ridică o întrebare referitoare la impactul pe care l-a avut participarea poetului la Mișcarea Rugului Aprins de la Mănăstirea Antim, reflectat în poeziile pe care acesta le-a scris în perioada 1948-1958, până la arestarea sa.

Organizația culturală ”Rugul Aprins” se formează treptat începând cu 1945. Simbolistica „rugului aprins” reprezintă focul etern al credinței care nu se mistuie, rugăciunea neîncetată a lui Hristos (cu trimitere la rugul văzut de Moise în pustietate care ardea și nu se prefăcea în cenușă). Grupul va activa până în 1948 (când va fi scos în afara legii), fiind format dintr-un nucleu de intelectuali laici și monahi care își propunea păstrarea valorilor ortodoxe, a dreptei credințe, opunându-se tăvălugului rusesc.

În cadrul întâlnirilor de la Mănăstirea Antim, subiectele abordate cu predilecție erau: Isihasmul, Iisus-Logosul întrupat, Păcatul originar, Scena și altarul, Rugăciunea Inimii, Exegeza smochinului neroditor și blestemat, etc.. Părintele Ioan „cel străin”(Ivan Kulighin), refugiat rus de la Mănăstirea Valaam, care adusesese cu sine practica rugăciunii inimii a fost axul moral și spiritual, duhovnic și părinte duhovnicesc în adevăratul sens al cuvântului, pentru toți nou-născuții întru Rugăciunea lui Iisus. În ajunul plecării sale, el i-a încredințat lui Sandu Tudor continuarea misiunii sale. Odată cu instalarea puterii comuniste în România, organizația va intra în vizorul securității, din cauza temerii organelor represive legate de apropierea dintre Biserică și intelectuali. Monahul Ivan Kulighin va fi primul arestat și trimis în U.R.S.S, unde va primi condamnarea la 25 de ani muncă silnică. Religia trebuia să dispară și laolaltă cu ea întreaga cultură națională.

¹ Valeriu Anania-Poezia religioasă modernă.Mari poeți de inspirație creștină, în *Din spumele mării*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995, p. 164

Întâlnirile din cadrul "Rugului Aprins" au continuat până pe la jumătatea anului 1948. În anul 1950, Sandu Tudor este arestat și condamnat la 5 ani de muncă silnică, iar după eliberare se va retrage la Mănăstirea Rarău, hirotonit cu numele de Daniil. Prigoana adevărată va începe după 1956 când încep noi arestări în România, după modelul celor din U.R.S.S. Ministrul de interne în regimul comunist, Alexandru Draghici susținea prezența unei conspirații legionare în interiorul Bisericii Ortodoxe Române care trebuie eradicată. ("Misticismul va fi asociat tot mai des cu spiritual legionar. Astfel, s-a confecționat, în acei ani *eticheta* politică a arestărilor masive."²) Vor fi mai multe valuri de arestări. În 14 iunie 1958 au fost arestați: Alexandru Teodorescu (Sandu Tudor), Benedict Ghiuș, Roman Braga, Sofian Boghiu, Felix Dubneac, Arsenie Papacioc, Alexandru („Codin”) Mironescu, Gheorghe Văsâi și Șerban Mironescu. În 29 iulie: Nicoale Rădulescu și Dan Grigore Pistol. În 5 august: Vasile Voiculescu și Gheorghe Dabija. Au mai fost arestați ulterior Dumitru Stăniloae, Nichifor Crainic, Paul Constantinescu, Constantin Joja, Alexandru Elian, Antonie Plămădeală, Petroniu Tănase, Bartolomeu Valeriu Anania și alții.

Ei vor fi incluși în ceea ce în arhivele Securității a rămas sub numele de "Lotul Teodorescu Alexandru și alții". Procesul, formal și cu ușile închise va începe la 29 octombrie 1958. Întregul grup de la Antim va fi condamnat la închisoare în urma sumbrei Sentințe numărul 125 din 8 noiembrie 1958, hotărâtă de Tribunalul Militar al Regiunii a II-a Militară - Colegiul de Fond. Dosarul 2164/1958 se încheie în ședința din 29 octombrie 1958, când inculpații sunt acuzați, în majoritate, de „crimă de uneltire contra ordinii sociale și pentru crima de activitate intensă contra clasei muncitoare și mișcării revoluționare”.³ "Rugul Aprins" era considerat ca fiind „o organizație subversivă.” „Cu rugul vostru aprins ați vrut să dați foc comunismului!” –i-a strigat lui Sandu Tudor un anchetator.

Sentințele vor fi între 5-25 ani, iar Sandu Tudor va primi pedeapsa cea mai grea, 25 de ani (va fi încarcerat la Aiud, unde a decedat la data de 17 noiembrie 1962). Poetul Vasile Voiculescu a fost condamnat la cinci ani de temniță, la Aiud. Nu i-a ispășit pe toți. Cu sănătatea distrusă de anii de temniță, Vasile Voiculescu avea să fie grațiat în data de 28 aprilie 1962, prin Decretul nr. 291 al Consiliului de Stat. A murit un an mai târziu, la 26 aprilie 1963.

Este posibil să fie studiat impactul participării poetului Vasile Voiculescu la mișcarea *Rugul aprins*, dîra auriferă lăsată de practicarea rugăciunii inimii asupra versurilor sale? Puțini critici literari ar avea în dotare un aparat atât de fin. Mari iubitori ai poeziei lui Vasile Voiculescu au încercat însă să sublinieze saltul, detenta poetică obținută în această aventură spirituală, diferențele dintre poeziile primelor sale volume (între care „Pîrgă” din 1921, „Poeme cu îngeri” din 1927, „Destin”, din 1933) și poemele apărute după moartea sa, în volumele „Clepsidra” din 1983, „Călătorie spre locul inimii”(1994) și „În grădina Ghetsemani (Antologie de poezie mistică)” din anul 2009.

Bartolomeu Valeriu Anania, în volumul „Din Spumele mării” observă că poeziile de inspirație religioasă din primele volume ale lui Vasile Voiculescu sunt „mai mult exterioare, neangajate, abordând doar câteva teme biblice pe marginea cărora se brodează un comentariu sau o semnificație.”⁴ În volumul „Poeme cu îngeri” apare sacralizarea mediului autohton, universul poetic transfigurându-se prin prezența ființelor cerești, văzute pretutindeni. Ingerul este mai mult decât un simbol, este firul care-l leagă pe om de divinitate, prilej al încălcării lumii cu o dimensiune în plus, cea transcendentă. Această poezie însă, subliniază Bartolomeu

² Ioana Diaconescu-*Lotul Rugul Aprins. Preoti și martiri*. Sofian Boghiu, în *România literară* nr.46. 7 noiembrie, 2014

³ Ioana Diaconescu-*Rugul aprins al Maicii Domnului*, Condamnarea 8 noiembrie 1958, sentința nr.125, în *România literară* nr.1-2 din 2013

⁴ Op.cit., pag.164

Valeriu Anania este „încă departe de a-l reprezenta plenar pe poetul religios. “Doar prin mijlocirea reuniunilor spirituale de la Mănăstirea Antim, poetul „face din isihasm nu numai un obiect de studiu, ci și universul unei aventuri spirituale din care poezia sa va beneficia din plin (...). El nu trăiește starea de extaz, adică de revărsare a spiritului înafară, ci pe aceea de entaz, înmănușare a sufletului în propriul său interior, o perpetuă angajare în urcușul lăuntric, până acolo unde se consumă Logodna contemplației noetice, punctul de întâlnire și de uniune a omului cu Dumnezeu.(...) Arta însăși devine rugăciune.”⁵

O precizare necesară în privința înțelesului „isihiei” găsim tot la Bartolomeu Valeriu Anania, în volumul „Rotonda plopilor aprinși”: “E vorba de o pace interioară care este, în același timp, nepace, neliniște.(...) Isihia e o liniște creatoare, neastâmpărată, în continuă mișcare, dar nu rotire pe orizontală, ca aceea a vulturilor, ci o largă înșurubare pe verticală, ca învârtirea iederii pe tirs, un urcuș în spirală către înălțimile cele mai de sus”⁶. Iar Antonie Plămădeală definește isihasmul ca fiind: “rugăciunea neîncetată care conduce sufletul către isihie, către liniștire”⁷. Extrapolând, am putea folosi pentru o posibilă definiție a isihiei un vers superb din Vasile Voiculescu: ”Să trăiești eternul timp interior”.

Iată că se poate concepe un parcurs de la isihasm la marea poezie. Cine oare, dintre marii poeți, înafară de Vasile Voiculescu l-a mai încercat ? Poate doar Daniel Turcea, fiu duhovnicesc al lui Anghel (Arsenie) Papacioc, condamnat la rândul său ca membru al grupării *Rugul Aprins* la 20 de ani de temniță. Simple presupuneri...

Revenind la comentariile lui Bartolomeu Valeriu Anania asupra poeziei religioase a lui Vasile Voiculescu, ele au girul unei persoane înduhovnicite, poet care la rândul său a încercat să pună în pagină o experiență aproape cu neputință de împărtășit altora, să dea expresie unui zbucium pe care Fericitul Augustin îl definea astfel: ”Neliniștit este sufletul meu până ce se va întâlni cu Tine, Doamne!” Sentimentul care domină poezia religioasă a lui Vasile Voiculescu, notează Bartolomeu Valeriu Anania, este iubirea dintre Dumnezeu și om. Un sentiment de egalitate plenară, în care nu au ce căuta teama sau supunerea.”Căutarea se consumă în ambele sensuri.”⁸ E posibil ca Dumnezeu să fie Cel care are inițiativa. Atunci, El se coboară în sufletul omului, fie și prin efracție:

Tu, Doamne-al cerurilor ești miner
De-ai tăbărât în mine ca-ntr-un munte (...)
Ce slavă stă-ngropată-n neagra tină
De Te căznești cu-nverșunare să-mi pătrunzi
In inimă, ca-n cea mai nesecată mină? (*Minerul*)

Sau Dumnezeu este imaginat ca un fur ce se strecoară pentru o clipă în tainițele sufletului, pentru a le transforma în cer, ca-n versurile:

”Oho, Te-am prins, Doamne, nu mai scapi,
Te țin prizonier...
Bine, zâmbi El, ține-mă o clipă:
Ah, gemui, pier...
O clipă, inima mi se făcuse cer”(Prinzonierul).

Sau, invers, omul este cel care are de gând să făptuiască o tâlhărie celestă, azvârlindu-se în împărăteasca bazilică albastră, ca să-I fure dragostea, ca în poezia *Tâlharul*. („Cucernic tâlhar./Aș sări hoțește pe o fereastră.../Doamne, numai dragostea Ta aș fura”). In universul poeziei lui Voiculescu, arată Anania, ”theandria” este nu numai împlinirea omului

⁵Op.cit, pp..165-166

⁶ Valeriu Anania-*Rotonda plopilor aprinși*,Ed.Carte Romaneasca, 1983, pp..257-258

⁷ Antonie Plămădeală-*Tradiție și libertate în spiritualitatea ortodoxă*, Editura Fundației culturale române,p.27

⁸ Valeriu Anania-*Din spumele mării*, pag.167

prin Dumnezeu, ci și a lui Dumnezeu prin om. Mântuirea omului, starea lui de fericire, revenirea lui în paradisul pierdut este și împlinirea visului lui Dumnezeu:

“Nu dragoste, nu milă, nu iertare
Vreau dumnezeiasca mea stare
Dă-mi-o, dă-mi înapoi ce-am avut
Intregește-mă și întregește-Te cu mine” (*De profundis*)

Iubirea omului pentru Dumnezeu este, la Vasile Voiculescu, deplină, astfel încât nici măcar căderea nu o poate umbri („Căderea din înalțimi e tot zbor”), sau, după cum explică Anania, „Dumnezeu nu-l poate arunca pe om în afara lui, pentru că, nemărginit fiind, El nu are un exterior al său. Chiar când e vorba de o dramă a omului, aceasta nu se poate consuma decât înăuntrul veșnicului Dumnezeu”⁹. Aceasta, precizează Anania, este una din cheile majore ale înțelegerii poeziei lui Vasile Voiculescu.

În prefața volumului „Călătorie spre locul inimii”, Zoe Dumitrescu Bușulenga susține, la rândul ei, că ucenicia trăirii isihaste deprinse de poet la Mănăstirea Antim a fost esențială pentru poezia lui, dar și pentru martirajul care avea să-i încununeze existența. Poezia religioasă târzie a lui Vasile Voiculescu nu mai este, ca în „Poeme cu îngeri” (1927), preponderent descriptivă, „ilustrând icoane, parabole evanghelice sau stări de adâncire contemplativă în sine”. Ea devine zbuciumul și strigătul celui „intrat pe calea adevărului și vieții”, în relație cu Dumnezeu, a celui “care-L caută și se pregătește pentru marea întâlnire, încercând să se facă asemenea Lui, luându-și asupra toate durerile lumii(...) Ni se pare că aici se înnoadă întrebările aceluia răstimp de cumpănă în viața artistului, când, pe teme ermetice și oarecum apofatice, scria (...) *Ultimele sonete închipuite ale lui Shakespeare*, pisc de perfecțiune estetică în literatura noastră”¹⁰

Tema unică este setea de Dumnezeu, o sete aprigă, un dor fără sațiu, cum va spune mai târziu poetul Emil Botta. Sunt adevărate imnuri care “celebrează Creatorul și creația, care liturgisesc liturgia cosmică povestind mai ales relația sufletului cu Făcătorul său, prin ieșirea în timpul interior. Când intuind sămânța de Dumnezeire din el (*De profundis*), când cântând cu o smerită exultanță venirea Domnului (*Intâmpinare*), când certându-se cu Domnul, ca Iov (...), eroul liric tânjește neconținut după reuniunea cu Cel din care a pornit.”¹¹ Mai multe poeme, arată Zoe Dumitrescu Bușulenga, sunt dedicate chiar rugăciunii, mai precis rugăciunii inimii, aceea care statuează practica isihastă. Dacă în poezia *Numele tău* rugătorul își spune neputința de a atinge binecuvântata stare de unire cu divinitatea („Iisuse, numele tău dulce de jar/cu buzele-l spun în zadar.../putredul gând/ se rupe ca firul plăpând”), în schimb în *Rugăciunea cordială* ultimele versuri aduc împlinirea:

“Inima nesimțit se roagă fără cuvinte
Arde numai ca o candelă cuminte
A cărei rostire-i lumina”

O cheie de citire nouă aduce Zoe Dumitrescu Bușulenga și asupra *Sonetelor închipuite*, pe care le pune față în față cu aceste imnuri religioase (mai ales că au fost scrise în aceeași perioadă). Se poate identifica același glas, al dorului de unitate, strigăt al spiritului care „se simțea fragmentat, rupt din uriașa totalitate a Creatorului și căzut în starea de imperfecțiune după ce cunoscuse inefabila bucurie a unității originare”¹². Căutarea neistovită, dramatică a lui Voiculescu ar exprima dorința de unitate androgenică la nivelul cuplului, în

⁹Op.cit, pag.166

¹⁰Zoe Dumitrescu-Bușulenga-Prefață la Vasile Voiculescu- *Călătorie spre locul inimii*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1994, pp.6-7

¹¹ Op.cit., pag 6

¹²Op. cit., pag 9

spirit platonizant, iar la nivel cosmic dorința de unire a făpturii cu Făcătorul, prin rugăciunea inimii.

Si Roxana Sorescu, în prefața volumului *In grădina Ghetsemani* sugerează citirea în paralel a *Ultimelor sonete ale lui Shakespeare. Traducere imaginară* cu poemele mistice. Astfel, “se dezvăluie unitatea iubirii din sonete cu iubirea prin care omul e legat de Dumnezeu. Sensul alegoric al sonetelor devine mult mai clar raportat la regimul unitar al textelor”¹³

La fel ca Bartolomeu Valeriu Anania sau Zoe Dumitrescu Bușulenga, Roxana Sorescu distinge două tipuri de raportare la transcendent în opera poetică a lui Vasile Voiculescu. Poemele publicate până în 1944 sunt ale unui credincios care trăiește *sui generis* în cadrul convențional al reprezentărilor religioase. Altele sunt poemele publicate postum, în care „orice convenție e abolită în favoarea unui lirism eroic, al dialogului direct cu divinitatea”.¹⁴ Râvna esențială a poetului este de a realiza unirea cu forța supremă prin rugăciune: “Tu și eu, Doamne, tainic nedespărțiți în aceeași unică lucrare de viață.” Întâlnirea cu divinitatea nu e o cale regală, notează Roxana Sorescu, ci mai ales o luptă și o înfruntare. ”Emblema ei ar putea fi lupta lui Iacob cu îngerul(...) Când comunicarea nu se poate realiza, când orice strădanie e un eșec, rămâne, în deznădejdie, urletul.”¹⁵

„Cum? Nu Te-ating nici visul meu, nici dorul?

Tu, ce cunoști și-un pai cu dinadins?

Poate că nu știi să mă rog...Prihană,

Sălbătecie-i tot ce-ncerc a-Ti spune...

Dar urletul de lup prins în capcană

Nu-i pentru Tine tot o rugăciune?”

Roxana Sorescu identifică surprinzătoare similitudini între poezia *Rugăciune către Centrul Eternei Gravități* și ultimul poem din ciclul *Ultimelor sonete ale lui Shakespeare*, care au fost scrise în aceeași zi. Metafora găzei rotindu-se în jurul luminii este înlocuită cu afirmarea rotirii omului în jurul Centrului său gravitațional.

“Pe-orbita unui cuget despre Tine

Mereu m-alung și mă-nvârtesc în hău:

Fără să ies o clipă din mine

Simt că mă rotesc orbește-n jurul Tău

Neabătut din a slavei Tale cale

Aprig mă lup în orice clipă pentru

Smulgerea din orice lege a robiei universale;

Să atârni numai de frumusețea puterii Tale”

În poezia *Taborul*, din volumul *In grădina Ghetsemani*, poate fi considerată o “capodoperă a transfigurării”, fără egal în literatura română.” Pogorârea luminii primordiale, notează Roxana Sorescu, prefigurează, în vizibil, Învierea, pe care nici un ochi omenesc n-a văzut-o. Antinomiile se anulează în dobândirea deplinei libertăți”¹⁶:

“Suflete, fii gata să urcăm Taborul;

Soarele și Luna au orbit în piscuri

Când, atunci, spendoarea și-a vărsat zăporul

Peste spăimântate, negrele lor discuri

Ci pe noi, schimbații mai presus de îngeri

¹³ Roxana Sorescu-Prefața la volumul *In gradina Ghetsemani. Antologie de poezie mistică*, Editura ART, 2009, pag. 23

¹⁴ Op.cit., pag 6

¹⁵ Op.cit., pag 22

¹⁶ Op.cit., pag 27

Vîpiile sacre slobozi azi ne lasă...

Doar atât să spunem, tari, fără de-nfrângerii:

Noi, copiii Slavei, ne-nturnăm acasă”(Taborul)

În același volum, mai multe poezii deconspiră modul în care se reconstruiește sufletul omenesc, sub puterea rugăciunii; omul închinător ar pune întreaga lume la picioarele Domnului, ca ofrandă, sub chipul unui vas de alabastru, cum oarecând Maria Magdalena. Mirul se revarsă la scară cosmică, semn al preaplinului sufletesc (“Vas de alabastru plin cu mirul lunii/ Cerul nopții calde-Ti curge la picioare”). În poezia “Taina mărilor”, parabolă a rugăciunii, un vieme care înalță imnuri rozând în miezul mărilor primește, ca răsplată, rumenirea mărilor. O poezie emblematică este “Călătorie spre locul inimii”, care detaliază modul cum se petrece coborârea minții în inimă, cu revelația finală, a transbordării din timpul finit în eternitate, fiindcă „locul inimii noastre sălășluiește-n Cer”.

Poet al îngerilor, cum a mai fost numit Voiculescu, el află prin martiriul vieții sale că îngerii nu numai că pot fi simțiți în preajmă, coborând foarte aproape, dar pot să-i înnobileze pe oameni, împrumutându-le din atributele lor, transformându-i, prin iubire, suferință și jertfă, în ființe angelice. O astfel de dâră lasă trecerea prin lume a poetului Vasile Voiculescu.

Bibliografie:

Anania, Valeriu. *Poezia religioasă modernă. Mari poeți de inspirație creștină*, în *Din spumele mării*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995

Anania, Valeriu. *Rotonda plopilor aprinși*, Ed. Cartea Românească, 1983

Diaconescu, Ioana. *Lotul Rugul Aprins. Preoți și martiri*, Sofian Boghiu, în *România literară* nr.46. 7 noiembrie, 2014

Diaconescu, Ioana. *Rugul aprins al Maicii Domnului*, *Condamnarea* 8 noiembrie 1958, sentința nr.125, în *România literară* nr.1-2 din 2013, noiembrie, 2014

Plămădeală, Antonie-*Tradiție și libertate în spiritualitatea ortodoxă*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2004

Dumitrescu-Buşulenga, Zoe. Prefață la Vasile Voiculescu- *Călătorie spre locul inimii*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1994

Sorescu, Roxana-Prefața la volumul *În gradina Ghetsemani. Antologie de poezie mistică*, Editura ART, 2009

<http://războiîntrucuvânt.ro/recomandări/2012/10.07/rugul-aprins-mișcarea-antim/>